EL PATRIMONI DE LA MAR DE L'EBRE

Paisatge, cultura i essència marinera

Secció: Dossier
Número de revista: #15

TARDOR 2025

TEXT: Àngel Pascual Peña. Historiador especialitzat en patrimoni marítim i tècnic responsable del Museu de la Mar de l'Ebre a la Ràpita.
FOTO: Museu de la Mar de l'Ebre.

Creada pel riu i la mar, la costa de l'Ebre conserva un patrimoni únic. Natura, història i tradicions configuren una cultura viva que resisteix el pas del temps i convida a mirar el futur per preservar una de les costes més singulars de Catalunya.

Un lloc estratègic

El riu Ebre naix a Fontibre, a Cantàbria, i recorre gran part de la Península fins a desembocar al Mediterrani, a les Terres de l'Ebre. A Catalunya entra per la Ribera d'Ebre, travessa el Baix Ebre per Tortosa i arriba al Montsià, on desemboca al mar entre Deltebre i Sant Jaume d'Enveja. Aquesta zona humida única ha estat, des de sempre, una via estratègica de comunicació entre la costa i l'interior peninsular a què cal sumar les badies formades pels sediments del riu, les quals han ofert abric natural per a la navegació. Port Fangós (avui desaparegut), els Alfacs i el Fangar, formats en diferents etapes de la dinàmica deltaica, es consideren encara avui alguns dels millors ports naturals del Mediterrani.

La costa ebrenca ha estat escenari de grans fets històrics. L'any 217 aC, les flotes cartaginesa i romana s'hi

enfrontaren a la batalla de les goles de l'Ebre, un dels primers episodis de la Segona Guerra Púnica.

Durant l'esplendor de la Corona d'Aragó, la costa de l'Ebre esdevingué un eix naval fonamental. Tortosa, la segona ciutat catalana més poblada després de Barcelona, exercí de centre logístic. Els seus ports naturals serviren de punt de partida per a expedicions militars cap al Mediterrani. Reis com Alfons el Magnànim o Martí l'Humà utilitzaren l'Ebre com a base d'operacions.

A l'època moderna, la pirateria afavorí la despoblació del litoral i motivà la construcció de fortificacions. El 1610, més de 42.000 moriscos foren embarcats als Alfacs en una de les expulsions massives més destacades del període.

En època contemporània, el litoral es va repoblar i es recuperà la navegació de cabotatge, mentre s'abandonava la navegació fluvial. La costa va viure episodis carlistes com l'Ortegada (1860), atacs de submarins alemanys durant la Primera Guerra Mundial, les penúries de la Guerra Civil o combats aeris i aterratges forçosos durant la Segona Guerra Mundial.

Petjades del passat

La costa de l'Ebre conserva un ric patrimoni material que testimonia segles d'ocupació, navegació i relació amb la mar. L'origen d'aquesta petjada es remunta al segle VII aC, amb el jaciment fenici de Sant Jaume, a Alcanar, el més septentrional de la Península i l'únic conegut a Catalunya. Més tard, el jaciment iber de la Moleta del Remei, a Alcanar, i la vila romana de la Carrova, a Amposta, revelen la continuïtat del poblament i l'explotació dels recursos fluvials i marítims.

Hi destaquen també els jaciments subaquàtics com el del vaixell *Deltebre I*, enfonsat durant la Guerra del Francès i recuperat amb una intervenció modèlica del Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya.

En l'àmbit militar, sobresurten el castell medieval d'Amposta, custodi de la porta del riu; la torre de Sant Joan a Poblenou del Delta, defensora dels atacs pirates a la costa; la bateria de canons de la Ràpita, testimoni del projecte il·lustrat de Carles III, i els diversos nius de metralladora de la Guerra Civil a les platges de l'Ampolla i les Cases.

Destaca també el patrimoni religiós vinculat al mar com l'ermita del Remei (Alcanar), l'església de Sant Pere (les Cases) i la de Sant Joan Baptista (l'Ampolla), sense oblidar les restes del convent de Santa Maria de la Ràpita, únic monestir femení del territori vinculat al control de la costa. Tots ells són exemples d'espais de protecció espiritual de les comunitats pescadores.

Finalment, obres civils com el far de Buda, del Fangar i la Banya (aquest últim conservat actualment al port de Tarragona) datats del segle XIX, així com els barris mariners, les drassanes i els ports pesquers i comercials de les diferents poblacions mostren la connexió entre enginyeria, territori i navegació de la zona.

Un patrimoni viu

Fruit del seu passat humil, comunitari i resilient, la gent de la costa de l'Ebre hem desenvolupat un tarannà propi i singular que, lligat a l'arribada molt tardana del turisme, ha permès conservar un immens patrimoni immaterial que es transmet a través de gestos, paraules, sabors i rituals. Aquest llegat configura una cultura popular marinera arrelada a l'entorn, que continua present en la vida quotidiana i en les pràctiques col·lectives.

Els oficis tradicionals en són una mostra destacada. Malgrat la modernització, encara perduren els

adobaires, els calafats i mestres d'aixa, els saliners o els pescadors, que mantenen tècniques i estils de pesca ancestrals. L'art de navegar amb vela llatina —candidat a ser declarat patrimoni immaterial de la UNESCO— gaudeix de bona salut a l'Ametlla de Mar i ja s'expandeix cap al port dels Alfacs.

El parlar mariner també en forma part. Paraules com *sàrsia*, *vogar*, *palaia*, *xorrar*, *canyut*, *trabucar*, *viandes*, *aponentat*, *servar* o *carís* donen nom a accions, llocs i emocions que només s'entenen des de la relació íntima amb la mar. Aquesta riquesa lèxica, transmesa de generació en generació, conserva una visió del món lligada al treball col·lectiu i als cicles naturals.

La música i la dansa popular es mantenen vives a través de la jota ebrenca i les rimes de les rondalles, que recreen la memòria oral del territori. També destaquen els jocs tradicionals, com la morra, amb fort arrelament a la Ràpita i practicada a diferents indrets del Mediterrani com Còrsega, Sardenya o Ístria.

Les receptes del ranxo a bord són un altre testimoni viu d'aquest patrimoni. Elaboracions com el suquet, el caldo o l'all i pebre en són bon exemple. No cal oblidar els arrossos del Delta, ja sigui la paella, el campanero o el rossejat que parlen d'una relació directa amb els recursos de la terra i la mar.

Finalment, les festes religioses, com la de la Mare de Déu del Carme i Sant Pere, patrons dels mariners, apleguen encara avui comunitats senceres entorn del ritual, la devoció i la memòria compartida. I en el pla simbòlic, les comunitats pescadores de l'Ebre presenten una gran varietat de contes i llegendes —com les marfantes o la de la sirena de Sòl de Riu—, paraules i accions de mala astrugància, i supersticions que mantenen viu un imaginari col·lectiu vora la costa.

Tripulació i família de l'embarcació Rosita y Juan amb la captura del dia (1962). Foto: Museu de la Mar de l'Ebre.

Remendadores al barri del Xicago (o barri mariner) de la Ràpita (dècada de 1940). Foto: Museu de la Mar de l'Ebre.

Embarcació correu de les Salines de la Trinitat (Inicis del segle XX). Foto: Museu de les Terres de l'Ebre.

Humans i natura en equilibri

El terme *la mar de l'Ebre* fou encunyat pel cronista rapitenc Lluís Millan per designar el tram marítim influenciat per la desembocadura de l'Ebre, comprès entre l'Ametlla de Mar i les Cases d'Alcanar. Es tracta d'un espai únic, configurat per l'aiguabarreig de les aigües dolces del riu amb les salades de la Mediterrània, i per l'aportació constant de sediments fluvials. Aquestes condicions han generat un entorn de gran riquesa geològica, biològica i humana.

En aquest territori de frontera líquida, l'activitat humana —com el cultiu de l'arròs, la pesca o l'explotació salinera— ha contribuït històricament a mantenir un fràgil però valuós equilibri amb el medi. En són mostra la biodiversitat i la complexitat ecològica que defineixen aquest tram de litoral.

Així, la costa de l'Ebre conforma un mosaic d'ecosistemes: les grans badies deltaiques, els fons rocosos del nord i les praderies submarines de fanerògames del sud, entre les més ben conservades de Catalunya. La relativa poca profunditat dels ambients pelàgics afavoreix una de les biodiversitats marines més elevades de tot el litoral ibèric.

L'aportació d'aigua dolça del riu Ebre afavoreix l'aflorament de nutrients, fet que genera una zona costanera altament productiva que s'estén fins a la plataforma continental de Castelló. Aquesta abundància d'aliment i la temperatura moderada de les aigües propicien àrees de posta i creixement de moltes espècies de peixos, crustacis i mol·luscs, amb una elevada riquesa pesquera, especialment en espècies comercials com el llagostí.

Aquesta productivitat també es reflecteix en la presència d'aus marines. El delta de l'Ebre és un dels principals enclavaments de la Mediterrània per a la reproducció i alimentació d'aquests ocells, on té un paper fonamental l'alta salinitat de l'àrea de les salines de la Trinitat. Aquest fet és el motiu pel qual bona part de la mar de l'Ebre ha estat inclosa a la Xarxa Natura 2000 com a zona d'especial interès per a les aus.

Una mirada des del Museu: cultura, comunitat i futur

A la Ràpita, el Museu de la Mar de l'Ebre s'ha consolidat com un espai referent en la divulgació del patrimoni natural i humà del litoral ebrenc. Més enllà de conservar, el Museu crea vincles entre passat i present, treballant amb valors positius, per crear una societat millor a través de la cultura i el coneixement.

Les seves sales permanents ofereixen una mirada completa als ecosistemes, les formes de vida i les activitats tradicionals de la costa. A això s'hi suma una programació temporal que, al llarg de l'any, connecta art, història, biologia i societat, i que ha convertit el Museu en un agent cultural actiu a les Terres de l'Ebre.

El seu paper educatiu és clau: a través de convenis amb instituts i centres universitaris, esdevé un espai de formació en patrimoni, turisme i oficis vinculats al mar. Aquesta vocació pedagògica també inclou un programa social i nous projectes d'accessibilitat, com audioguies inclusives o tallers per a persones invidents.

La tasca del Museu traspassa els seus murs. Ha reinterpretat espais urbans com a zones patrimonials obertes, col·labora amb el festival Orígens per apropar la recreació històrica a la ciutadania i impulsa projectes singulars com la restauració de l'embarcació tradicional *Los Mayans*, exemple viu de treball en xarxa amb mestres d'aixa, escoles i entitats locals.

Amb presència activa a xarxes, blog, pòdcast i mitjans de comunicació del territori, el Museu es projecta com un centre de pensament i difusió al servei de la població. Tot plegat el converteix en una porta d'entrada al turisme cultural de qualitat i, sobretot, en una proposta local de preservació i adaptació al futur des de la cultura marítima.

Plaça del Museu de la mar de l'Ebre. Foto: Museu de la Mar de l'Ebre.

Vista de la sala 'L'Ebre: bressol de pescadors i mariners'. Foto: Museu de la Mar de l'Ebre.

La Ràpita inicia la restauració de la barca "Los Mayans" per convertir-la en bé patrimonial

Los Mayans, del port al Museu

Los Mayans és una embarcació d'arrossegament o bou construïda el 1976 a les drassanes Carcellé de la Ràpita. Durant gairebé cinquanta anys va pertànyer a la família Mayan, vinculada històricament a la comunitat de pescadors rapitenca. Després d'un accident el 2023 i la finalització de la seva vida útil, el Museu de la Mar de l'Ebre en va iniciar el procés de patrimonialització. El projecte inclou la restauració, documentació i museïtzació de l'embarcació, així com el seu ús educatiu en conveni amb centres formatius.

Los Mayans esdevindrà un actiu cultural i turístic integrat al projecte del Museu.

Embarcació Los Mayans atracada al port de la Ràpita. Museu de les Terres de l'Ebre.

L'expedició dels poetes

L'any 1420, Alfons el Magnànim s'embarcà des del port dels Alfacs amb un estol de vuitanta galeres rumb a Sicília i Sardenya, en la seva primera gran empresa militar. D'esperit culte i humanista, el rei es rodejà d'algunes de les figures més destacades del moment: poetes, cortesans i cavallers com Ausiàs March, Jordi de Sant Jordi, Andreu Febrer, el futur papa Borja o membres de la família Martorell. Tots ells reunits als Alfacs. Durant mesos, Tortosa i el seu entorn es convertiren en escenari d'una confluència excepcional entre cultura i poder. Aquest episodi, conegut com *l'expedició dels poetes*, és símbol d'un moment d'esplendor cultural i naval.

Retrat d'Alfons el Magnànim, per Juan de Juanes. 1557. Wikimedia Commons – Museu de Saragossa.